

Dissertatio inauguralis medica de mammis respectu anatomico, physiologico, et pathologico ... / submittit Sigismundus Venos = Az emlokrol boncz-ép-és kórtani tekintetben ; értekezik Venos 'Sigmond.

Contributors

Venos, 'Sigmond.
Royal College of Surgeons of England

Publication/Creation

Budae : Typis Joannis Gyurián et Martini Bagó, 1841.

Persistent URL

<https://wellcomecollection.org/works/gtqccsb6>

Provider

Royal College of Surgeons

License and attribution

This material has been provided by The Royal College of Surgeons of England. The original may be consulted at The Royal College of Surgeons of England.

This work has been identified as being free of known restrictions under copyright law, including all related and neighbouring rights and is being made available under the Creative Commons, Public Domain Mark.

You can copy, modify, distribute and perform the work, even for commercial purposes, without asking permission.

Wellcome Collection
183 Euston Road
London NW1 2BE UK
T +44 (0)20 7611 8722
E library@wellcomecollection.org
<https://wellcomecollection.org>

17.
DISSERTATIO
INAUGURALIS MEDICA
DE MAMMIS

RESPECTU
ANATOMICO, PHYSIOLOGICO, ET PATHOLOGICO

QUAM

CONSENSU ET AUCTORITATE
MAGNIFICI D. PRAESIDIS ET DIRECTORIS
SPECTABILIS DOMINI DECANI

NEC NON

CLARISSIMORUM D. D. PROFESSORUM

PRO DOCTORIS MEDICINAE LAUREA RITECONSEQUENDA IN
ALMA CELEBERRIMA REGIA SCIENTIARUM UNIVERSITATE
PESTIENSI PUBLICAE ERUDITORUM DISQUISITIONI

SUBMITTIT

SIGISMUNDUS VENOS

HUNGARUS CSÁKVÁRINO ALBENSIS.

Theses adnexae publice defendentur in aedibus Univer-
sitatis die Augusti 1841.

BUDAE,
typis Joannis Gyurián et Martini Bagó 1841.

THE NEW YORK

RECEIVED

ANATOMICAL MUSEUM, NEW YORK

1871

CONSERVED BY AUTHORITY

ANATOMICAL MUSEUM, NEW YORK

RECEIVED

1871

ANATOMICAL MUSEUM, NEW YORK

ANATOMICAL MUSEUM, NEW YORK

RECEIVED

ANATOMICAL MUSEUM, NEW YORK

ANATOMICAL MUSEUM, NEW YORK

A Z

EM L Ő K R Ő L

BONCZ-ÉP-ÉS KÓRTANI

TEKÍNTETBEN.

É R T E K E Z I K

VENOS 'SIGMOND.

BUDÁN,

nyomatott Gyurián és Bagó betűivel 1841.

EMILIO L. J. L.

BONON-EP-ES-KOTANI

THIRTY-SEVEN

ET-EP-ES-KOTANI

THIRTY-SEVEN

NEMZETES, ÉS KÖZTISZTELETŰ

EBNER J. N. F. URNAK

SZABAD K. PEST VÁROS' KÜL TANÁCSA ÉRDEM
TELJES TAGJÁNAK, MINDEN SZÉP S JÓ LELKES
PÁRTOLÓJÁNAK, KEGYES JÓTÉVŐJÉNEK

LEGMÉLYEBB HÁLA TISZTELET JELÉÜL

AJÁNLJA

A SZERZŐ.

THE UNIVERSITY OF CHICAGO

PHYSICS DEPARTMENT

REPORT OF THE PHYSICS DEPARTMENT

FOR THE YEAR 1900-1901

CHICAGO, ILL., 1901

BY THE PHYSICS DEPARTMENT

CHICAGO, ILL., 1901

CHICAGO, ILL., 1901

CHICAGO, ILL., 1901

CHICAGO, ILL., 1901

CHICAGO, ILL., 1901

CHICAGO, ILL., 1901

CHICAGO, ILL., 1901

CHICAGO, ILL., 1901

E I Ő S Z Ó.

Természete a halandónak háladosnak lenni azokhoz, kiket Jótévőknek nevezhet, s mondhat. A háladosság legszebb erény, mellyet az emberi kebel beljében rejt, s csak az alacsony lélek nem ismeri azt. A nemes keveset gondol a hirrel, elég ha ön tudatja dicséri őt, innét nem szükség hízkelkednem, nem szükség hirdetnem mennyire felelt meg Uraságod minden időben polgári tisztjének, mennyire részt vett a szerencsétlenek keserviben, mellyeket bár titkon enyhített, de erénye tudva van azok előtt főkép, kik közel körében létezve nagylelkűségét sejtették. — Orvosi pályám alatt, mellynek legyőzött terheire édes vissza emlékezni Uraságod kegyéttöbbször volt alkalmam tapasztalni. Ha szíveségét nem más ajánlattel, mint jelen emlékének ajánlott értekezésemmel akarnám meghálálni, megvallom igen

keveset tennék. Ezen hódolatom csak jele azon tiszteletnek, mellyel Uraságod eránt viseltetek, s örökre viseltetni fogok.

Nem alacsony érdek, hanem a nemes tettek tisztelete, mellyekkel Uraságod annyira diszlik intetek azon gondolatra, hogy fáradozásim első zsengejét Uraságodnak a tudományos haladás, a honi nyelv mívelődés kedvellőjenek szenteljem, s ez által is bebizonyítsam, mennyire érzem hogy Uraságod jóvoltának köszönhetem egyedül nagyobb részét azon kényelemnek, mellyel mint tanuló egykor éltem. Kintóbb is szívességébe, s jó emlékébe

magamat ajánlom

VENOS.

A Természet remek mivénnek méltán neveztetik az Asszony, nem csak külső, de belső tulajdonságaira nézve is, bájoló ő. — Deliségét nem tompítja a férjfihez illő komolyság; sőt egy kevés méltóság által olykép emelkedik disze, mint az árnyékszárny által a remekkép bája. Külömbözik ő lelki s testi tökélyeire a férjtől, s ha eszmélkedni szabad, az asszony mint gyengeség, a férjfi mint erő képzelhető. — Ott a teng, itt az állati élet főbb fokon áll. — Amazt az indulatok hatalma, ezt az ész tévedést nem ösmerő világa vezérli. Mind a két nem azomban nemes ön körében, és az elsőségről való vetélkedés el nem dönthető másképp, mintha mind a két nemet észileg, egy egész elvált tagjainak tekintjük. Erre mutat a terhesség első időszakában mind a két egyalakúsága; erre mind a két nemnek ugyan egy Egymiben való egyesülése sok növényekben, és az állati ország némelly tagjaiban. — Az embert sem az asszony, sem a férjfi nem teszi egyedül, hanem mind a két Nem legalább gondolatban egyesítve.

Az asszony legerősebb kötelékje a társaságnak, és így eszköze is a mivelődésnek, melly csak társasági viszonyok által eszközölhető. — Ezen érdeme tetéztetik az által, hogy az emberi világ fentartásában fő szerepet játszik, midőn annak polgárokat szül, és azokat az édes természet kebelében száz áldozatok közt neveli fel. — Ha igaz, hogy a csecsemő születése után nem csak táplálékot nyer anyjától, hanem élet erőt is kölcsönöz; ha igaz, hogy bár melly élő lény is megszokott öszvekötetésétől káros következtések nélkül el nem

szokhat, tagadhatlan marad hogy szent kötelessége az anyának szülőtjét ön emlőén éltetni, és ellenben kárhozatos, ha bár igen divatozó szokás is azt némelly alkalmatlanságok ürügye alatt az élet forrásától eltaszítani. — Ezen elvetemedsébből ered gyakorta, hogy a legnemesebb nemző elvadult ivadékokat nyer, kinek ereiben romlott dajka vér kereng, százféle kóroknak kútfeje, s oka. — Ha szeretni ön magát, szeretni másokat, leginkább magzatját szent kötelesség, ha az asszony, ki emlőjét szülőtjétől megtagadja, nem kissé vétkezik, miibe vitatást nem kíván: — meg nem foghatom valóban mikép kérkedhet az illy a szép édes anya névvel, mikép jelenhet meg az erényt mindig becsülő világ színe előtt? Ha igaz, hogy annak, kitől neveltettünk, oktattatunk, kitől lelki s testi mivelődésünket nyertük, legnagyobb hála érzettel tartozunk, kétséget nem szenved, hogy a gyermek is csak azt nevezheti igazi értelemben anyjának, kitől nem csak születését, hanem utóbbi neveltetését is nyerte. —

A csecsemő első táplálékja a tej, melly az emlőkben választatik el, az asszonyi test legszebb részeiben. — Az emlők bimbókhoz hasonlóak, soká rejtve marad benne az élettiség, mellynek fő lépcsőjét csak a szülés után érkezik el. — Az emlők teszik a csecsemő első tárházát, s ezen czélból az új szülőthöz illő élelem elkészítésére már előre elkészítettek, nem különben mint a csirázás előtt a maglapok, melyekből a gyenge csira mint ugyan annyi emlőkből első eledeletét nyeri.

Az emlősöket kivéve az állatok más rendjeiben, hol a magzat petéből köll ki az anya testén kívül, hol azt a gyenge anya szeretet nem köti utóbb öszve szülőjével, a petékben van már előkészítve a táplálék, mint tojás fejr. Ez a már képzett, de még tökéletlen állat kifejlésére fordítatik mint addig, még csak az illő tökélyre nem jutván és táplálékját megemésztvén éhvágytól, s a szabadulás titkos ösztönétől indítva, a pete burkokon át nem tör. — Azon állatoknál, a melyeknek magzati a petéből való kilépésekben még igen

tökéletlenek, bizonyos ösztön vezérli az anyát petéjét olly helyre letenni, hol a kifejlendő magzat azonnal eledelt találjon, vagy pedig a magzat rejtekében előre le tett eledellel látatik el. — Az elsőt látjuk a Bögölyben, ki petejit más állatok testébe fészkei, mellyekben a rejtőcz állati nedvekkel élván, azokat emlő gyanánt használja. — A másikat észre vesszük a méhben, melly a tojásokat sejtekbe letéve azokhoz mézet zár, mint a kikelendő rejtőcz első élelmét. — A bogarakon túl elenyészik, az állatok rendjeiben a magzatról való gondoskodás, kivévén a Békák egy fáját (*Rana pipa*) mellynek hátán lévő szömölcsei sejtjeibe a him a petéket letévén azokat az anya a magzatok tökélyes kifejléséig hátán hordozza. — Itt tehát ezen szömölcsők emlők gyanánt tekinthetők, s igen hihető az, hogy a magzatok azoknak nedveiből tápláltatnak, a mit a szömölcsők mirigyes alkotása is bebizonyít. — Az anyai magzatróli gondoskodás a madarakban éled fel újra, mellyek külső, belső alkotásokra nézve a csigolyás álatok között épen azon helyen állanak, mellyen a bogarak a csigolyatlanok között. — A madaraknál mind a két nem gondoskodik magzatiról, pelyhes fészkekben költi ki azokat, és ki költ csirkéjét bámulandó ön szájából, s gyomrából éteti. Ez alkalommal a begy mirigyei jobban kifejlődnek s Hunter szerént tojás fejéres nedvet választanak el, melly a begyben félig megemésztett magvakkal vegyítve tej gyanánt szolgál a csirkéknek. A husevő madaraknál ez időben a nyál mirigy választ el bővebb nedvet, és szintén mint tápláló, és az emésztést elő segítő nedv adatik által a kisdéd rablóknak. Nem szenved ugyan is kétséget, hogy a nyál nem csak az emésztést segíti elő, hanem egyszersmint tápláló nedv. Innét kitetszik, hogy már a madarakban előkészület történik az emlők képzésére. Az emlők igaz értelemben az emlősöknél tűnnek először fel. A husevőknél, s azoknál mellyek több kölykeket vetnek, számosabbak a csecsbimbók a nélkül hogy az emlők száma több lenne kettőnél. A husevők emlői inkább elkülönzött karélyokból állanak, s az

egyes karélyok tej vezető útjaik különbözött csecsbimbókba egyesülnek, mellyek többsége miatt a természet Tudósok az emlők többségére következtettek. — A kérődzőknél az emlők egybe vannak kötve, és csak egy köz vágány választja el őket. Ezeknél az emlők nagyobb kifejléssel bírnak. A csecsbimbók száma a magzat számának felel meg. A kérődzőknél a hátsó végtagok között helyeztetnek, a husevőknél nagyobb terjedelmük, az egész hasalját elfoglalják, a csecsbimbók által ellenben fekszenek, mell, has és ágyékbeli bimbókra osztatnak. Mennél inkább tökéletesednek az álatok, annál inkább előre csoportoznak az emlők. Így az Elefántnál, Majmoknál már a mellen fekszenek, még végre az embernél állandóan itt tenyésznek. A zacskós állatoknál (*Didelphis Marsupialis*) az emlőket béborítja egy a fantájrul leereszkedő hártya, mellyben az igen tökéletlen kölykök, mint egy második nádrában a csecsbimbókhoz oda tapadva léteznek, mindaddig, még az idő alatt végtagjaik ki nem fejlenek, mellyek nélkül születetnek. Nevezetes az, hogy a Récze orru állat is (*Ornithorincus paradoxus*) melly, mint egy kivételként eleven magzat helyett petét szül, kikölt magzatjait szintén szoptatja, ámbár ez időn kívül az emlők rajta alig észre vehetők. Nyilvános tanuság ez arra, hogy a természet miveiben ugrást nem szenved, hanem ha bár lassú, de még is biztos léptekkel halad elő. Továbbat azon emlősöknél, kiknél a nádra hártyás alkotásu, és a lepény tisztjét, csak a nádra jobban kifejlett edényei viszik véghez, az emlők igen laposak. Innét következtetni lehet, hogy az emlők és nádra pogácsa kifejlése közt egyenes arány uralkodik. — Minthogy pedig a nádra pogácsa kifejlése a magzat állapotjával viszonyos, az emberi némben is az emlők állapotjáról a magzatra biztossan lehet következtetni. — A himeknél tökéletlenek az emlők, ámbár alkotások megegyez a nő emlőkkel, csak ritkábban történik az meg, hogy a him emlők is a külső ingerek alkalmaztatására egész a tej elválasztásig haladnak. Az emlő jelenléte a himnél, részint nyomdoka az egy-

kori nembeli egy alakuságnak, melyet a természet későbbi időben egészen elrontott, részint bizonyos arra, hogy az emlők a nemző részekhez tartoznak.

A Néembernek két emlői vannak, mellyek a mellkaslapján találtnak, a nagy mellizom fölött nyugszanak, és a harmadik bordától egész a hatodikig, s hetedikig terjeszkednek. A fanosodásnak esztendejéig ezen életművek, mind a két nemnél egyenlő alkotásuk, sem a csecsbimbó, sem ennek udvara nem igen látszatnak, s halaványabbak. — A havitisztulás első megjelenése előtt domborodni kezdenek, az udvarcsa pirosodik, a csecsbimbó feldagad. — Az asszony tökéletes kifejlődtekor az emlők domborusága legnagyobb, az emlők puhák ugyan, de merők, a rajtok lévő bőr sima, és feszült. Az emlők nagysága, és körülete, az ég hajlattól, az életmódjától, és az asszony testi tulajdonságától függ, Ifjabb korban a zsir az emlőn csak felületesen fekszik a sejtszövetben a felserdülés idejekor az emlő egyes részei közé is veszi magát. — A kövérségre hajlandó ifjú leányok, emlőik tökéletes nagyságát néhány hónap alatt eléri másoknál azok kifejlésére több esztendők kívántatnak. A holdszám kimaradása után a kövér személyeknél a csecsek domborúk maradnak, de ősze állások csügged, a sovány Néembereknél pedig ősze esnek, elhervadnak, a fölöttök kifeszített bőr fejérségét, és finomságát elveszti, ránczokba szedődik, mellyek annál nagyobbak, mennél jobban meg volt a bőr korábbi esztendőkből feszülve, főkép a sok gyermek szoptatás után. Ha a csecsek nem voltak nagyok, és az asszony nem szoptatott, akkor a csecsen lévő bőr, a kívül hogy ősze-ránczosodna magátúl őszev húzódik, a domboruság elenyészik, és csak a sötét színű udvarcsa, s a csecsbimbó marad hátra, a tej kiürítő csövek is őszev húzódnak, s ősze nőnek.

Az emlő külső felületén, középtájon némely gömbölyűs emelkedés, vagy is csecsbimbó látszatik; ez edényekből, vérértömlőkből, s ezekbe nyíló üterekből állni mondatik. A tömlők a rostos hártya által tartatnak ősze, a honnan az

emlők hasonló alkotásuak mint a mony barlangos testeí, innen van az, hogy a csecsbimbók feldagadni képesek, melly állapotjokban fölületeken több nyílások látnak mellyek a tej ki üritő csöveknek végeit jelelik. — A csecsbimbó a számos ideg szemölcsök véget igen érzékeny, színe, minthogy az át fedő finom bőrön számos edénykék át tet-szenek barna, vagy vörös. — A csecsbimbót bizonyos kerékfót környézi, melly csecsbimbó udvárcsájának neveztetik, ez mindég setétebb színű mint a többi test bőre. Rajta apró dombocskák dülednek ki, mellyek faggyu mirigyekből álnak, és csinos anyagot választanak el, a gyermek szopása közt a bimbók horzsolását akadályozót. — A külbőr alatt maga az emlő mirigy helyeztetik, melly sejtszövet, és kövérség által környéztetik. Ezek a mirigynek hézagait minden felől kitöltik, és a mirigyet a mellizommal egyesítik. — Az emlő mirigy alkotására nézve az öszvetorlott mirigyekhez tartozik, és a nyál mirigyhez hasonló karélycsákból és szemcsékből áll, ezen utolsón kívül az egész mirigy vér, tej, és nyirk edények tekervényeiből képeztetik. Minden szemcsének, mellyben a tej elválasztás megy végbe, finom kivezető csője van, mellyek nagyobb törzsökökbe átmenvén, végre a tejvezetékekben végződnek. Ezen vezetékek a mirigy minden tájaiból az udvárcsa felé igyekeznek, a csecsbimbón öszve gyülekeznek, mellyen apró nyílások által nyílnak, számok különböző, nyolcztól fogva tizenkettőig, egymás közt nem közlödnek, mindenik tulajdon csatornát képez, a csecsbimbó felgerjedésekor ki egyenesednek, öszve esésekor tekergősek lesznek.

Ezen mirigyes alkotása az emlőknek nem minden időben nyilvános. Mi előtt azok kifejlödésekét tökéletesen elérnék, a mi csak szülés után történik, azoknak mirigyes alkotását minden mirigyek közt legnehezebb megmutatni. A szüzeség szakában az emlők mirigyes része egy alaku, tej-színű, aludt tojás fejrhez hasonló anyagból áll, a szemcsék meg nem különbözhetők. — A szoptató Néemberben az

emlök mirigyes része halavány piros, a szemcsék nyilvánosak, lencse képűek, és mustármag nagyságúak. (Reil) Egyébiránt a szemcsék közt nem találhatók zsir. — A szemcsék egyes tejvezető csövei úgy kötődnek össze a közönséges tejvezető csökkel, mint a szőlő bogyók a gerezden. A tejvezető utak, melyek a szopatóknál tágabbak, gyenge hártya által képeztetnek, átmérőjük $\frac{1}{2}$ — 3 vonal, billentyűk nem találhatók benne, valamint más mirigyes vezető csökben. A vezető utak takony hártyával vannak ki bélelve Bichat szerint. Ezen állítást azon észrevétel látszik erősíteni, hogy valamennyi mirigyek vezető csöveit takony hártya béleli ki. Azonban az emlő nem áll a takony hártyához közel, és így ez nem is hathat be álmányába, soha sem tapasztaltatott még hogy az emlők a gyuladás alatt taknyot öntöttek volna, a mi más mirigyeknél, melyeknek vezető csöveit takony hártya béleli, észre vétetik. Hihetőbb tehát, hogy valamint a szemcsék, úgy szintén a tejvezető utak belső falja is savos hártyával ruháztatik be. Innét semmi más edényekhez nem hasonlítanak inkább a tejvezető utak, mint a nyirk edényekhez. Ezen tekintetből némelyek (Walther) az emlőket nyirk mirigyekhez számítják, állítván, hogy az emlők csak a nyakon vagy a test más részein lévő nyirk mirigyek nagyobb ki fejlődéséből képeztetnek. Ő szerintek a tejvezető utak a nyirkedények, és a tej táp. Azonban ezen állítást a boncztudomány megczáfolja, mely a szemcsék, és a szintén jelen lévő nyirk edényektől különbözött tejvezető utak jelen létét láthatólag megmutatja. — Az emlők üterei számosak, de kicsinyek. A belső csecsüter legtöbb ágokat ad az emlőknek, melyek a bordák hézagai közt lépnek ki a mellüregből, és a csecsmirigyes részébe oszlanak el. A külső mellkas üter, a honyal üter szintén ágokat oszt ki, melyek az emlő fölületén terjednek el. — Az üterek kigyosan oszlanak el, nem különben, mint a méhben, és más életművekben, melyek az élet különböző évszakában, különböző terjedelmük. —

Vérerek hasonló törzsökökbe mennek által. — Az idegek a karfonatból és a bordaközi idegekből származnak, az udvarcsán, és a bimbón számtalan szemölcsöket képeznek. — Vallyon az üterek egyenesen átmennek e a szemcsékbe, és a tejvezető utakba, úgy hogy ezek, csak az üterek folytatását tegyék, és öszvefonódását, vagy talán az üterek a szemcsék és tejvezető utak falait csak körül övedzik a nélkül hogy azokba nyiljanak, soká kétes volt. — Az első állítás megerősítésére szolgál az, hogy az erősebb szopás által vér szivárog ki az emlökből, és úgy azok a holdszám rendetlenségeinél vért öntenek. — Azomban ezt vagy a véredények elszakadásából, vagy káros elválasztásból lehet ki érteni. Ujabb időkben Müller iparja után, a mirigyek alkotása nagyobb világot nyert, miután az öszve hasonlító Boncztan az alsóbb rendű álatok alkotására, kiknél a természet nem olly rejtett miveiben fordította volna figyelmét. Az újabb tan szerint, a mirigyes tömlöket, vezető utakat, a véredények csak körül övedzik a nélkül, hogy azokba által mennének. Innét az emlöknek hasonló alkotást tulajdonítani szükség. Azomban éppen nem tagadható, hogy a szemcséket körülövedző véredények legkissebb ágakkal azok üregébe nyiljanak, a vérnek folyobb részeit azokba öncsék, és így a szemcsék működése által, azon nedvek, melyeket a mirigy természete hoz magával elkészitessenek. A vér némely részeinek szabad nyílásokon való átizzadását a véredényekből a szemcsékbe, vagy tömlökbe mindnyáján megengedik, ámbár ezen nyílások felvételére csak a szükség kényszerít, s ha ez igaz a fellyebb említett állítás sem bizonytalan, ugyan is minden, bár melly kis nyílást legrövidebb cső gyanánt lehet tekinteni.

A tej elválasztás az idegek, nyirk, vér, és elválasztó edények által esik meg az emlökben.

A véredények adják az anyagot, mellyből a szemcsék és idegek hatása által a tej készítetik, melly a tej vezető utakon vitetve sűrűbb álományu lesz, mi után vizenyös ré-

szei, a nyirkedények által felszívattak. Minthogy minden szemcsében idegek, vér, és nyirkedények találhatók, a tej elválasztás mind egyikben történik, a mód mely szerint ez végbe megy, titok, minthogy az álati működések lényegét megfejteni nem lehet. A mirigybeli elválasztás csak másolt táplálás, azon különbséggel, hogy a táplálás végett elválasztott nedvek a test táplálására elhasonlíthatnak, a mirigyes elválasztmányok ellenben az életműves test különféle szükségeire fordítatnak, vagy mint többé nem használható salakok ki ürítetnek. — Már pedig a táplálás csak az ideg, vér, s nyirkedények által történhet meg, tehát a mirigy elválasztás is. — Minden álati szövetek alapja a sejtszövet. — Ez maga is működésére nézve mirigyes természetű, sejtjeiben zsírt, és savót választ el, belőle különös átváltóztatás által képeztetnek a savós hártyák, mellyek mirigyes alkotást sehol sem vesznek fel, és a takony hártyák, mellyeknek öszve fonodásából a legtöbb mirigyek képeztetnek. Az öszve torlott mirigyek szemcséi, csak a sejtszövet sejtjei megridegülése által alkotatnak. Az emlők körös mirigyekhez tartoznak, mellyek az élet csak némely szakában működnek, életek pályája szoros öszveköttetésben áll, a méh élet pályájával, mind a kettőben egyszerre ébred fel az életiség, és egyszerre hal el, kivévén a szoptatás idejét, akkor ugyan is az emlők az életiség felsőbb fokára hatnak, midőn a méh életiségében lesüljed.

Az emlők a nemző részekhez tartoznak legszorosabb értelemben, innét magyarázható azon rokony szenv, melly köztők, és a nemző részek közt uralkodik, innét van hogy az emlők mind a két nemben jelen vannak, és a nemző részekkel egy időben ki fejlenek. Nevetséges ezen rokony szenvet a csecs üter öszveköttetéséből a has fölötti némely ágaival megfejteni. Tapasztaljuk ugyan is, hogy sokszor éppen azon részek, mellyek semmi közös idegeket, és vérredényeket nem bírnak rokony szenvedések, így a máj és agy, a gyomor és méh. Ezen rokony szenv miatt a holdszám kö-

zelgetéskor, a terhesség alatt feldagadnak, s ha talán a magzat elhal, öszve esnek, sőt a méh kóraiban is részesülnek, — A foganzas után vér torlat támad az emlök felé, a vér nagyobb torlása által ki fejlenek a vér, és nyirk edények, úgy szintén a szemcsék is, az emlök mirigye alkotása ki tűnőbb a terhesség első szakában, savós nedvet, később valódi tejet választanak el. — A szülés után az Asszonyi test, a méhnek, bőrnek, és emlöknek elválasztásai által az igen nagy bővérüségű a' teng élet felmagasztalásától megmentetik. Ha ezen birálatok ki maradnának a teng s álati élet fokontuli felmagasztalása végett a halál marta-lékja lenne, a mi többször meg is történik. — A szülő hármas elválasztásai közt legnagyobb tekintetű a tej elválasztás, melly nem csak az Asszonynak terhesség előtti állapotját hozza elő, vissza, hanem a csecsemő táplálását is érdekli. — A szoptatás alatt minden tengéleti életmivek közt az emlök legnagyobb életiséggel bírnak, valamint az emésztés alatt a gyomorban, a nemzéskor a nemző részekben, az elmélkedéskor az agyban; úgy szintén a szoptatás alatt az emlökben pontosodik öszve a teng élet ereje. Ezen felmagasztalt emlői életiség miatt, melly közönségesen harmad napra áll bé a szülés után, a gyermekágyast tejláz lepi meg, melly csak külső fele azon törekvésnek, mellyet a természet az emlök életiségének felmagasztalására fordít, és így olly keveset káros avagy veszedelmes, mint a fanosodás idejében megjelenni szokott láz. Az emlökben elválasztott tej magától is ki folyik ugyan, azonban a csecsemő tapintása, és szivása által, részint a már elválasztott tej ki ürítetik, részint az emlök ezen ösztün által nagyobb működésre ingereltetnek. — Megfogván szájával a csecsemő a bimbókat a belehellés alatt szájában üres tért képez, és így a tej a külső lég nyomása által a tejvezetékeken a csecsemő szájába minden erőltetés nélkül ömlik.

A tej elválasztására, rendessen alkotott emlő, az Asszony egészes volta, és a szoptatás kívántatik meg. — A

tápláló részekkel dús vér, melly a csecsemő nádra élete alatt, annak táplálására fordítatik, a szülés után az emlők felé torlodik, mellyeknek felmagasztalt életisége által a vérből tej választatik el. — A szülés utáni első három napokban, midőn még a vér kevesbet torlodik az emlők felé, hanem szokott rohamját a méh felé intézi, és a bővérőség a méh véres elválasztása által ki egyenlítettik, a tej még savós, s csak később a méh tökéletesbb öszvehuzódása, és a véres elválasztás megszűnte után tökéletesedik. Ha az Asszony a szoptatás alatt foganzik, minthogy ez által az emlők életisége ellenkezőleg elnyomatik, a tej elválasztás is megszűn.

Az emlők az egész test éplétéért működnek a szoptatáskor, s ha talán az elmulasztatik, az Asszonyra másképp háromlo baj, a holdszám és fejfér folyás megjelenése által mellőztetik el. A tej elválasztására igen nagy befolyással bírnak az idegek. Tudva van, hogy az indulatok által, mellyek az ideg rendszert mindég zavarba hozzák, a tej mint egy méreggá válik, a mit csak a csecsemő gyomra érez meg. Innét történik hogy a dajkának felingereltt állapotja a csecsemőre is általmegy, és sokszor igen veszedelmes kórokat szül.'

A tej el, és kiválasztását főkép a szopás segíti elő. E nélkül a tej vagy el fogy, vugy pedig meggyülekezővén káros következtéseket huz maga után. — A gyermek, és emlőkötzi viszonyt onnét lehet mérni, hogy a bimbók az izgékony Asszonyoknál a csecsemő közeledésekor, s látásakor feldagadnak, és tejet öntenek ki. — A tej elválasztása ha az emlők a szopás által ingereltetnek, igen soká tart. — A szopás megszűntével az emlők először feldagadnak, egynehány nap mulva, az elválasztott tej nyirk. edények által felszivatik, az emlők lelohadnak, és a tej elválasztás megszűnik. — Hogy a szoptató és a szopó közt életműves viszony uralkodik ki tűnő onnét, hogy a dajkák ha idegen gyermeket szoptatnak, tejeket vesztek s képtelenek

lesznek ezen tisztre. — Valamint az Anya úgy a csecsemő is életmivileg hatnak egymásra. Miben álljon ezen hatás nem lehet elégölek megfejtteni. Annyi bizonyos, hogy midőn az Anya a terhesség alatt, annak álati életére ki tűnőleg működik, és ha hasonlítással élni szabad, valamint egy berzhető test a berz folyámmal terhelt testel érintésbe jövén, annak felesleges berzeségét elszármaztatja magába; úgy a csecsemő is az életmives erőt az Anyjából, kiben az a terhesség alatt meggyültt, mint egy elkölcsönözi. Viszont a csecsemő minden mozdulattal az Anyába a szeretet indulatját, melly az álati élet felmagasztalására igen hatolag működik, szüntelen élesztvén, annak életére hasonló hatással bír, mint a mindeneket éltető nap a földre.

Mikor keljen a csecsemőt először az emlökhöz botsájtani, ez a szülés, és a tej alkotás körülményeitől függ. — A terhes szülés után, vagy az elerőfleneknél elébb nyugalom szükséges az Asszonynak, és a csecsemőt csak 10—12 óra múlva tanácsos először az emlökhöz alkalmazni. — A szoptatást váltogatni kell tenni mind a két emlőn, ez által a csecsbimbó ki sebesedése legjobban elkerültetik. Elég ha az Anya a csecsemőt napjában reggel kétszer és délután lefekvés előtt egyszer szoptatja, és a szoptatás alatt ön maga is az emlőt gyengén nyomja, mire őt maga a kised is ketses tapintásával inteni láczatik.

A szoptatás ideje, a terhesség idejének kell megfelelni, és tiz holnapig tartani. Ekkor már a gyermek előfogakkal bír, s így a természet maga inti az anyát, hogy a gyermeknek merőbb étel kell. A hosszú szoptatás épen olly káros, mint annak jókori félbe hagyása, az első esetben a csecsemő gyomra alkalmatlan étekkel terheltetik, és az Anya is szenved, minthogy már a terhesség által okoztatott teng élet felmagasztalása megszűntt; a második esetben olly étkek adatnak a csecsemőnek, mellyek gyomrának emésztő erejét felül haladják. Azomban a test és a gyomor elegendő ereje, főkép a csont rendszer ki fejlődése, melly a fogak

ki fejlődésével együtt jár egészséges szülőktől való származás, ellenkező esetben a szoptatást tovább kell folytatni, a korábbi elválasztást is megengedik. Emlékben szükség tartani azt hogy a csecsemőre örökölt senyv p. o. görvély a tejben találja fő gyógyszerét.

A tejnek igen nagy haszna van. Legalkalmasbb táplálékot ad a csecsemőnek, melly mint már előre hasonszerűsített nedv, annak gyenge gyomra által könnyen emésztetik, és hasonszerűvé válik, épen azon elsőbbséggel mint a hus étel, könnyebb emésztésű a felnőttekre nézve a nő. vény eledelnél. Ambár pedig a tejet semmi más eledel ki nem potolhatja, az anyai tej szükében még is a dajka vagy álati tej, s a tojás széke legalkalmasbb étkek, mellyekkel a már sorvadó kisdedeket is fel éleszteti lehet. Az anya tej legjobban szolgál a csecsemőnek, ugyan is ez még méhben létekor hozzá szokott az anyai nedvekhez, mellyekből tápláltatott, s képeztetett, a különböző kór, külön természetű tejet kíván, s így a dajka fecsteje káros lesz az életesebb csecsemőnek, az igen tápláló tej ártalmas lesz a még gyenge kisdednek. Az életmivesség majd minden emberben másféle természetű, és innét az eleven csecsemő, a petyhültt dajkának életmives befolyását alig fogja kár nélkül szenvedni. — Innét csak a korra, szülés idejére és természetére nézve anyához hasonló dajka képes az anya tej hiányát kipotolni. — Az álati tej igen tökéletlen potlék. Többnyire nem felel meg a csecsemő emésztésének, azt nem szopja a kisdéd egyenesen az emlőkből, hibázik ekként az életmives viszony, melly a szoptató, és szopó közt jön elő. Az elgyengült gyermekek anyai tej által legjobban felélednek, a görcsök, és fájdalmok a szopás közt elenyésznek, ellenben siralmas azon csecsemőnek állapotja, kik romlott dajkák tején vagy koczán neveltetnek. — A szoptatás az Asszonynak is hasznos, a nemzés nagy munkája ugyan is evvel végződik, és a szoptatás által az Asszony előbbi állapotjába vitetik. — Ha ezen nagy folyamat a szoptatás el-

mulasztása által félbe szakasztatik, könnyen az történik az Asszonnyal a mi az ideglázban szenvedőkkel, ha a bíráló elmarad. Ezen lanyhaságból és vad kegyetlenségből tej, és gyermekági veszedelmes lázak, let telek, fejer folyás, és az innét következő magtalanság, méh, emlő lob, megkeményedés, és ezen részek rákfenés állapotja gyakrabban ered. Büntető valóban a természet súlyos keze az olly anyák eránt, kik sokszor tiszta kényelemből, szerelmek zálogát mostoha kezekre bizzák, s így magokat anyai névre méltatlanítják. — Nem a foganzás, viselőség és szülés teszik az anyát, de a szülőtnék terhes felnevelése. Ez utolsót ha már álatok is teszik, mikép felejtkezhet még az ember szent kötelességéről, kire a természet ész, s annyi nemes indulatokat pazérló kézzel osztott ki.

Azomban vannak esetek, hol az anya a szoptatást mint magára károst, és a csecsemőre nem foganatost, félbe hagyni kénytelen. Illyen a nagy gyengeség, tudó vészre való hajlandóság, némely lázas, vagy idült kórok, mint a köszvény, nehéz nyavalja, bujasenyv, görvély, bodulás, lenem csilapitható indulatosság. Ezen esetekben dajkára van szükség.

Legjobb dajka az, ki korra, természetére, és a szülés idejére nézve az anyával legközelebb áll. A sovány személyek alkalmasbbak a dajkálásra, és a közép kóruak. Az igen fiataloknál részint a gyermek eránt való felette nagy szeretet végett, részint szerelmi kalandok miatt a tej hamar elszokott veszni. — Az igen nagy kövérség beteges állapot, a tej kevés, tökéletlen, minthogy a kövéreknél az elhasonlítás, mellytől a tej jó volta függ, hibás.

A dajkának bujasenyvesnek, görvélyesnek, bőrkütesnek nem szabad lenni. Leginkább ajánlja őt csendes természetű, és az egészséges testben lakozó ép lelke. Ugyan is a teng élet mindennemű folyamatjai legjobban mennek véghez ott, hol az indulatok robajja, az ész lánczai által fékeltetik.

A tej az álatok különbféle nemeiben, sőt ugyan egy Asszonyban is nem mindég egyenlő természetű. A ragadozó álatoknál kisebb mennyiségű, sűrűbb, és táplálóbb; a fűvel élőknel vizenyösebb. A szülés után elválasztott első tej fecstejnek neveztetik, melly a táplálóbb tej elválasztását megelőzi, has hajtó erővel bír, és a gyermek szurkot, mellynek jelenléte igen káros lenne kilodítja. Ezen fecstejből nem lehet vaját nyerni, habár zsiros, és tojás fehér részekkel bővelkedik is, szapanyos természetű, a savak által meg nem alszik. Ezen fecstej mint egy által menetel a burok víztől, a táplálóbb tejre. Ennek elválasztása második, vagy harmadik napon midőn a méhben a véres tisztulás megszűnt, bő izzadással áll be. Ezen tej fehér kékes színű, zsiros tapintásu, össze állása olly nagy, hogy a körömrre csöppentve, elfolyik ugyan, de nem folyik le, súlya a víznél nagyobb, a vérnél kisebb. Az emberi tej minden álatok tejénél könnyebb, a juh tej legnehezebb. Az ujonnan fejtt tej kellemes édes ízű, sayanyus szagu, kisebb hévnél forr fel mint a víz, a felforrás alatt sajtos bőrnyét szálít fel, és szagát elveszti, a fagy ponton megfagy, magára hagyatva, tejfelt bocsájt fel színére, a meleg légben hamarabb, mint a hidegben, később savas forrásba megy át, s ez által is megkülömböztetik a vértől, melly rothadó forrásba hajlik. A Réaumur hév mérője 16 lépcsőjén megsavanyodik, és össze áll, savak, közép sok, langkérődzők gyomrának hozzá adása által, melly szintén savakat foglal magában, úgymint: eczet és sósavat, a fris tej is meg alszik. Az emberi tej kevesebbet változik ezen szerek által Réaumur 10. lépcsőjénél gyakran kevertetve savas forrásból szeszes forrásba indul, égvényekkel főzelve meg nem alszik, de vereses szint nyer. Lassu tűznél leparologtatva vizet ad, melly később zavaros, és bűdös lesz, ezen kívül szénsavas, és gyuló szenetes szesz fejlik ki; ezek elillantása után a felfogó edényben poros savas hügyag, és kozmás olaj szálítatik.

A tej legközelebb részei ezek: vaj, sajt, és savó, melyek a friss tejben szorossan egyesítve vannak. A vaj a tejjel választatik el, s ennek legnagyobb részét teszi, és a téjfel második részét t. i. e savóban felolvasztott sajtott sokkal felülhaladja. A tejjel, valamint a tej is nagyító üvegen nézve számtalan golyókból áll. A tejjel legközelebb részei köpülés által szét bontatnak, a vaj ezen műtétel alatt jobban megsavítatva a köpülő eszközre tapad, nagyobb öszve állást nyer, a sajt a savóval eggyütt hátra marad. Innét kitetszik hogy a tejjel épen azon részekből áll, mellyből a többi tej, mellynek mintegy kivonatját teszi, a honnan tej virágnak (*Flos lactis*) méltán neveztetik. — Az emberi tej több tejfelt, s kevesebb túró ad, a sajtos vagy túrós rész jobban van öszve kötve, s innét van hogy az emberi tej nehezebben bontatik el legközelebbi részeire, és könnyebben emészthető. A tej sulyja, és tápláló ereje közt mindég bizonyos arány uralkodik. A víz sulyjával öszve hasonlítva

Az emberi tej sulya	1020,4
A tehén tejnek	1032,7
A kecske tejnek	1034,1
A lókancza tejnek	1034,6
A szamár tejnek	1035,3
A juh tejnek	1040,9

A szamár tej tehát sulyjára, táp erejére nézve legközelebb az emberi tejhez.

b. A túró vagy sajt, az aludt tójasfejérhez hasonló, ezen része a tejnek képes egyedül rothadó forrásba általmenni. Azon túró, mellytől a tejjel elnem választatott, zsiros villósavas sokat foglal magában, s táplálóbb. — A tejjel elválasztása után nyert túró, soványabb, villósavas sokat nem foglal magában, de tej savat. (*acidum galacticum*) legtávolabb alkotó részei 59 szénő, 11 savító, 7 gyúló, és 21 fojtó. Thenard, és Gay Lussac szerint.

c. A savó vékony átlátszó sárga zöld színű nedv, friss-korában tej szagú, és ízű, a légnak kitétetve kevés napok

alatt savas forrásba megy át, és tej savat képez, mely am-
bár az eczet savhoz igen hasonló Berzeliustól tulajdon nemű
tej savnak, Bertholettól állati savnak (*acidum Zooticum*) ne-
veztetik. A savó kipárolgás által tej cukrot (*Sacharum la-
ctis*) ad.

A tej cukor jegezeteket képez színe fejr, íze édeses
a vízben nehezebben olvad, mint a konyha cukor. Az édes
és emberi tej több cukrot ad, mint a savanyu, és más állati
tej. — A tejcukor elválasztása után a savó folytatott sűri-
tés által, villó savas sokkal gazdag kocsonyát ad. A tejcú-
kor és kocsonya jelenléte miatt a savó igen tápláló nedv,
főkép édes korában, de ha meg is savanyodott a vér torlatok
ellen igen üdvös.

A tejben előjövő közép sók ezek, sósavas szikag, és
kamag (*Murias natri et kali*) és Villósavas mészag (*Phosphas
calcariae*). — A legtávolabb részek közt a fojtó legkissebb,
a színő legnagyobb mértékben jön elő. — A tej túrója a to-
jás fejről, a vaj az állati zsirból készítetik magosabb savi-
tás által. — Innét minden a mi a vér savítását elősegíti a
tej tökéletesedésére is működik, Könnyen megfogható annak
oka, mért a tüdővészbén szenvedőknél annyira tökéletlen
a tej.

A tej mennyiségét nehéz meghatározni, különbözik ez
a szoptató alkotás, és más környölálásaira nézve. Egy asszony
ki napoként 5—6 font ételt megemészt, 1—3 font tejet készít.

Az éhség megkisebbíti a tej elválasztását, és azt rosz
vegyületévé teszi. A sok étellel való élés, igen táplálóvá te-
szi azt. A tej az ételek tulajdonságait is megtartja. Így tud-
va van, hogy az öröm füvel élő tehenek keserű tejet adnak.
A mérgek, és orvosságok ereje is a csecsemőkre által men-
ni mondatik, innen származott azon vélemény, hogy a cse-
csemő bujasenyve ellen az anyja szedte a higanyt.

Csak az egészséges anya vagy dajka adhat jó tejet ugyan
is valamint a többi elválasztások, nem különbben a tej is,
mindég az egész test egészségével viszonya áll. A csecsemő-
nek üdvös tej.

a) Tiszta fejr kékes színű, és csak akkor, ha az emlő hosszabb ideig töltve volt, keveset sárgás. b) Öszve állása nagyobb, mint a vizé, egy csöp a körökre ejtve, nem fut le hirtelen mint a víz, de nem is tapad oda. c) Tiszta hideg vízbe cseppentve, észre lehet venni, hogy abban nem olvad fel egyaránt, hanem az olajos része a víz színén marad a túrós rész hely alakban az edény alja felé szál. d) A tej szagtalan, kellemes édes izű. A tej közelebb részei meghatározására szolgál a tejmérő (Galactometer) egy lépcsőkkel el látott üveg henger cső, melybe a tej öntetik. Miután a tej megaludt, meghatároztatik a tejfel mennyisége, ennek elválasztása után a tej öszve állásba hozatik ecet sav által, és a túrónak, savónak mennyisége meghatározatik.

Minthogy a jólakás után a tej igen hamar meggyülekszik, sokan a tejet tápnak (Chilus) tekintették, melly tökéletes vérré való változtatása előtt a vérből elválasztatik. Azonban a tej a táphoz csak színére nézve hasonlít, hosszabb kopálás után is elválasztatik, mennyisége nem mindég felel meg az élelem mennyiségének, a bővebb tej elválasztás a jólakást rögtön követi mi előtt az étek megemésztődött, és e táp elkészítetett volna. — A tej tehát a vérből választatik el, az emlők hatása által, mint minden más elválasztási nedv, a kívül hagy már előre a vérbe jelen lenne. — Innét van, hogy sokszor a beteges anyák is kár nélkül szoptatnak, mint-hogy az emlők elválasztó ereje által a nedvek kórsága megjavítatik.

Az emlők kóros állapotjai.

A tapasztalás szerint azon test részei vannak leginkább kóroknak kitéve, mellyek állandóan működnek, és az életmiveltség, magosabb fokon állanak. Innét nem lehet csudálni, ha az emlők is mind addig míg szenderedő állapotban vannak, kórtalanok, mint ezt a hímeknél látjuk. — Az emlők életisége leginkább a szoptatás alatt van felmagasztalva, innét éppen akkor vannak kóroknak leginkább kitéve.

Megakadályoztatnak az emlők kifejlésökben, és habár az asszony terhes lesz, semmi, vagy igen kevés tejet választanak el. Történik ez a férfias alkotású asszonyoknál, kikben a nemi ösztön, s a nemző részek igen tökéletlenek. Azon kívül a gyenge alkotású, ön magokat fertőztető, vagy a nemi ösztönrel igen korán vissza élő személyek tökéletlen kifejlésű emlőkkel bírnak. Előjön néha az emlők szerfeletti nagysága, a kövérségre hajlandóknál a kívül hogy azért az emlők működőbbek lennének, mint a kis csecsek. Legnagyobbak szoktak lenni, a Néger, és Perzsa nőknél, kiknél a kövérség a szépség első feltétele. Az emlők azon állapotja, midőn a mirigyes rész tökéletlensége mellett, csak a zsir tömeg okozza az emlő nagyságát, méltán számítatik kórokhoz. Ezen környülatok között a nemi ösztön, foganzás, és a tej elválasztás, nem olly könnyen esik meg mint a sovány asszonyoknál. Az emlő mivoltáról, bízatosan lehet következtetni, az egész teng élet állapotjára, és a nemi részek kifejlésére.

Néha az emlő tökéletes, hanem a csecsbimbó vagy igen csekély, vagy besüllett, s azt a csecsemő szájába nem foghatja.

A szüzesség korában a holdszám megjelenése alkalmával, az emlőkben szúró fájdalmak, feszülés vétetik észre. Ezen tünetmények minden holdszám érkeztekor vissza térnek, mind addig még csak az emlők ki nem fejlenek. — A sokat ülő, szabad levegőt utáló, igen tápláló és tüzesítő étkekkel élő, a szerelemről hamar ábrándozó lányoknál, főkép ha emlőt szorító ruhákat viselnek, vagy a görvélyre hajlandók maga az emlők kifejlése is kóros természetet vesz fel, s néha üdült gyuladásokat, megkeményedéseket hágy maga után.

Igen ritkán történik, hogy az emlők a szüzesség, és nőség szakában, ha a holdszám rendetlen járatu, vagy ki marad, pótlólag vért válasszanak el. — Illy esetet Hufeland említ.

Már Hipocrates említi, hogy a magzat állapotját, az emlők mivoltából leginkább lehet meghatározni. Még az em-

lők merők addig a magzat egészséges, ha az emlők láznak a magzat is gyenge, s könnyen vagy el hal, vagy elvetéltetik.

A szülés után következő kórok jönnek elő az emlőkben.

a) Igen csekély tej elválasztás (Agalactia) melly vagy az élelem fogytának, vagy aszó, s a teng életet leverő kóroknak, vagy az igen férfias alkotásnak következése. — Ezen utolsó esetekben a szoptatást félbe kell hagyni, máskép az asszony elsorvad.

b) A tej hirtelen elnyomása, ez gyakran a gyermekágyi láz tüneménye, a mell áthütése által is támad, vagy indulatoskodás által lázas mozgalmakat, vér torlatokat más részek felé és az innét következő fej, has, vég tag fájdalmakat, gyulladásokat, szélütéseket, tej letételeket okoz. A tej letételek a külső részeken kevésbé veszedelmesek, tályagokat képeznek, mellyek ha igen terjedelmesek sorvadást húznak magok után. A belső savos hárttyákra, mellyek az agy, mell, és kas üreget kibélelik történő tej letétel, többnyire halálos.

c) Az emlők igen nagy érzékenysége, az érzékeny, görcsökre hajlandó asszonyoknál jön elő. — Az emlő a szoptatás alatt fájdalmas, főkép a tejvezető utak lefolyása szerint, a tejvezető utak görcsösen összehúzódznak, a tej megreked, innét származik végre az emlők feldagadása, és lobja.

d) A csecsbimbó kisebbedése, a gyenge alkotásu, és először szoptató asszonyoknál jön elő.

e) Az emlő dag, melly a tej meggyüléséből származik, ha a szoptatás ritkán vagy éppen nem történik, a bőr izzadás elnyomásábúl, vagy igen tápláló ételek használásábúl. Az emlő dagban feszülés, csomóság, s végre lob támad. — Ha az emlő dagban a csecsemő erőssen szopik, a tejvezető utak megrepednek, s ekkor az emlő dag, a tej kiömlése által okoztatik. A dag ez esetben nem fájdalmas, gyulladásba, genyedésbe nem megy át, s egyszerű metszés által, a tiszta tej ürítetik ki az emlőből, hasonlóan történik ez, mint mi-

kor a hóldsám vér hosszabb ideig romlatlanul marad vissza a méhben.

d) Az emlők lobja, a tej meggyüléséből, szoptatás elmulasztásból, indulatoskodás, és külső erőszak után jön elő. A lobos emlőnek, vagy egész felülete, vagy csak némely helyei pirosak, a fájdalom szűrő, égető a dag nagy, kemény érzékeny, a többi testet lobos láz ostromolja, a lob alsó lépcsőjén elválasztatik a tej, tető pontján megreked. A lob orbánczos természetű, eltűnésre hajlandó, kimenetelei vagy az elosztás, mellyet bővebb izzadás, és tej elválasztás előz meg, és utólkövet vagy genyedés mellynek beállását, rázkodtató borzongás, kopogó fájdalom jelenti, vagy meg keményedés, mellyet a lob, és láz megkissebbedése, de némely kemény fájdalmas helyek hátra maradása követ.

g) A tej őzőn (Galactirhoea) csak akkor van jelen, ha a tej bő elválasztása miatt az anya szenved. Ezen kórban, nem csak a szoptatáskor, hanem azon kívül is tej ömlik ki, szédülés, fő fájás nagy eltikkadás, sorvasztó láz, émелgés, és elszáradás járul a kórhoz. Okai nem mindég a bővérőség, hanem az emlők felmagasztaltt életisége, melly miatt a vér nagyobb csak részént tej elválasztásra fordítatik; innét van hogy a tejőzőn alatt a többi elválasztások ellenkezőleg elnyomatnak.

Az emlők üdült bajaihoz tartoznak.

a) A tejcsomok, mellyek a szoptatást elmulasztó asszonyoknál, vagy csekélyebb lob által képeztetnek. Az emlők ezen kórban egyenetlenek, dagad véredények bonyoljához hasonlóak, az érintésre nem fájdalmasok. — A tejcsomók részént a szemcsék, részént a nyírk edények, és tejvezető utak részleges feldagadása által támadnak, és a következő terhesség alatt, midőn az emlőkbe szabadabb nedv kerengés áll be, eloszlanak.

b) Az emlők görvélyes dagja, fiatal görvélyes személyeknél jelenik meg a hóldsám bé állása előtt, vagy azután, ha

rosz testi nevelés, egészségtelen lég, és más káros befolyások által a nyirk edényeknek, és mirigyeknek működése akadályoztatik. Ezen kórban az emlők érzékenyek, főkép a holdszám alatt, és minden befolyások után, mellyek az egész testet, és az emlőket ingerlésbe hozzák. — A dag egyre nevededik, és ha a fanosodás, terhesség, vagy szülés szakában el nem oszlik, könnyen vesz fel kőkem természetet.

c) A Zacsós dagok, valamint a méhben, ugy szintén az emlőkben is gyakran képeztetnek, néha különös burkok van, máskor ismét tojásfejér, vagy zsir anyagu letételektörténnek a sejtszövet sejtjeibe. — A dagok majd kásás, majd szalonnás álmányuk, közönségesen felületessen fekszenek. — A felettek lévő bőr nem változott, a dagok nem fájdalmasak, mozgathatók, lob megelőzte nélkül, és igen lassan képeztetnek, néha megszűnnek nőni, s egy kis idő mulva ismét nevedednek, legnagyobb terjedelmük a szalonnás dagok. — A kőkemtől fájdalmatlanságok, lágyságok által külfömböztetnek meg, a tejcsomóktól, mert ezek képzését tej elválasztás előzte meg a görvély dagoktól a görvély távolléte és a dagok fájdalmatlansága által. A zacsós dagok többnyire külső erőszakra támadnak, a görvélyes, petyhett alkotásuaknál, vagy a köszvényes, és bűjakórosoknál, s ha a megszokott elválasztások elnyomatnak. A kisebb zacsós dagok kevés alkalmatlanságot okoznak a nagyobbak akadályozzák a kar mozgást, az emlők szüntelen ingerlése által azokba lobot, és genyedést okoznak, melly által ők magok is néha megemésztetnek.

Néha külső erőszak után, vagy a teng életet igen leve-rő kórok által, nyirk tályogok is képeztetnek az emlőkben, ugy szintén vér dagok is, mellyeket nem csak a külső erőszak, hanem a holdszám rendetlensége, és maradása is okoz, e miatt vér torlatok támadnak az emlők felé, és a' vér, mellyet a holdszámnak kellett volna kiválasztani az emlőkbe tétetik le.

A kökem (Scirhus) minden mirigyek közt, leginbább az emlőket lepi megközőnségessen vagy minden megelőzők nélkül, vagy külső erőszak után, egy gömbölyű mozgatható csomó képeztetik, mentől jobban nagyobbodik, annal egyenetlenebb, és dombossabb lesz; lassanként egy második s harmadik csomó támad, később a csomók egybe olvadnak, és a hón all felé leginkább terjednek. Ekkor mulékony szaggató fájdalmak, mellyek a vállapoczka, és a kar felé terjednek, és nyomás által nem nagyobbodnak, tűnnek fel. A kökemes dag lassan nagyobbodva, nevekedő fájdalmak közt a kül bőrhöz közeledik, melly sebhelyes alakot vesz fel faggyu mirigyei fekete anyaggal tölnek meg. A bőr öszve nő a daggal, ez valamelly helyen jobban ki emelkedik, a bőr megveresedik, megvékonyodik, a vérerek feldagadnak, a csecsbimbó vissza huzódik, gödröt képez — végre a bőr felfakad, s ekkor egy minden táj felé terjedő fekély képeztetik, kérges setétes szélekkel, tisztátalan elholt fenékkal, az ev nem igen bő, nem igen bűdös, a fekély inkább mély hasadékot képez, kinövetek nélkül. A hónalatti mellkulcsi nyirk mirigyek feldagadnak ez előbb is megszokott esni. Ezen időszakban sokszor, még előbb panaszkodik a szenvedő fájdalmakról, főkép az ágyékba, és a vég tagokba, a táplálás igen le van verve, az arcz földszint nyer, a szenvedő rész kara feldagad, a testtől többé el nem távolitható, és a halál sorvasztó tünetmények közt be köszönt.

Néha az emlői kökem először a bőrt támadja meg. Képződik egy kis csomó, szömölcs, vagy egy csekély kemény folt, melly lassanként megtüzesedik, és szaggató fájdalmak közt megfekélyesedik. A fekély csak felületessen halad, később a mirigyet is meg lepi. — A hón alatti mirigyek dagja, a kökem ezen neménél, később következik.

Az udvarcsa kökemje, támad a rajta létező faggyu mirigyek megkeményedésével, mellyek rák fekélyekbe által menvén, a csecsbimbó is elrontatik.

Az emlő kökem hosszabb ideig tarthat minden alkalmatlanság nélkül, máskor hamar fejlik ki, hirtelen megy át rák fekélybe. A kökem mulékony szaggató fájdalmakat, a rák fekély kiálthatatlan fájdalmakat szüli a szenvedőnek, az égető tűz, tö szúrás, vagy eb marás által okozott fájdalmakhoz hasonlókat, melyek a mi legtöbb főkép éjjel dühödnek, és a boldogtalantól még ezen enyh időt is elrabolják, mentől nagyobb a fájdalom, annál sebesebb lefolyásu a kór. — Ezen szempontból forró, és üdült emlő kökemet különböztetünk meg. — Az első az emlőben mélyen fekvő, kezdetbe mozgatható kemény csomóval kezdődik, melly egy két hónap alatt, a színében elváltozott bőrrel öszve nő, a keménység nem sokára az egész emlőt elfogja, s ennek egy helye düljed ki leginkább mint bibor színű hullámzó dag. A fájdalmak rettenetesesek, szaggatók. Az emlő nem dagad fel egy aránt, hanem egyes dagokat képez, a bőr mirigyek megnagyobulnak, a bőr apró fejtér folttokkal borittatik el, melyek annál inkább észre vehetőbbek, mentől inkább nevededik, a setét veres dag. Ekkor a kökem nevededő daggal, eltüzesedéssel, és fájdalmakkal sebes léptekkel előre halad, nagy leveretség áll be, a megnagyobodott emlő dagok megfeketednek, felfakadván, kevés vért, később savót öntenek, nagy része az emlőnek elétetik, s az emlő mélyen kivájott, fekete aludt vérrel töltött fekélyt képez, mellynek kérges szélei szintén csomókkal lepe'nek el, s ezek felfakadván új fekélyekké változnak.

Az üdült kökem porcz álmányú, lassu lefolyásu, fekélyesedésre, feldagadásra kevés hajlammal bír. A száraz éltés Asszonyoknál jön elő, a fájdalmak tűrhetőbbek, a fekélyesedés felületes szokott lenni.

Az emlői kökem alkotását illetőleg, azt két részből állni találjuk; a merő rész megkeményedett rostos alkatu sejtszövetből áll, melly különböző nagysága sejteket képez. — Ezen sejtekben, egy félig folyó kocsonya álmányu,

megaludt tojásfejérhez hasonló anyag találtatik. A meddig ez nem változik addig a kökem nem indul rákfenébe.

Ezen rettenetes kórnak legközelebbi oka ösmeretlen. — A kökem új szüleménye a kóros teng életnek, nem pedig a már képzett életmivék csupa által változtatása. — Sokszor minden előjaro ok nélkül megelőző gyulladás, erőszak által támad. Az emlök jó indulatu, vagy görvélyes zacskós dagai szintén kökem természetet vesznek fel. A közép kór, holdszámi rendetlenség, silány élet mód, hosszabb leverő bántódás, epés mérsékeny hasi dugulasok eredetének kedveznek. — Legnagyobb befolyásu ezen kórra a nemző részek működése. A méh gyakori ingerlése által, az emlökbe is hasonló felingerletség ökoztatik, s ez által a kökem képzésére való hajlam. Innét ezen kór a magtalan, éltesebbkorú személyeknél jön elő, kiknél a méhnek működése igen rendetlen volt.

Ezen időszakban, részint a kimaradó holdszám végett vér torlatok támadnak az emlök felé, az üdültt lefolyásu lob által kökem képeztetik, vagy ha már jelen vólt, a természet visszaható ereje, azt mind idegen testet kilodítani törekszik, lobot támaszt benne, melly helytelen álamányu szövete végett evesedésbe megy át, az egész test kárával. Az ev ugyan is felszívatra, mint igen idegen nedv a nyirk mirigyek által el nem hasonlitatik, azokban felingerlést, és végre kökemet okoz, nem különben mint a bujasenyves, vagy döghalálos ev, a nyirk mirigyek dagát hozza elő. Innét a vér vegyitékje szenved, és az oszlásra való hajlandóság bekövetkezik.

Végre az emlök üdültt bajaihoz tartozik a Vérgomba, melly vagy az emlöbe, vagy e közt és a honaly közt képződik mint egy gömbölyed dag, melly nem olly kemény mint a kökem, és a mellynek fölülete égy formább. —

Utóbbi nevekedeése alatt a dag puhább lesz, a bőr kékes lesz, a vérerek rajta feldagadnak, a dag' fölülete eltüzesedik, és a dag hullámozik. — A fájdalmak csekélyek, a honalli mirigyek ritkán dagadnak fel, a csecsbimbó nem húzódik vissza, a csecsbőr nem ránczos, nem sebhelyes. Felfakadván a dag vért önt, nyílásából nem sokára könnyen vérző bűdös evet elválasztó tapló nő ki. A testre való visszahatás ezen kórban, melly minden idő szakban, de leginkább a harminczadik éven túl jön elő, hirtelenebb mint a kökemben. — A kökem a szemcsék elfajulásából, a vérgomba a véredények tágulásából származik.

Theses defendendae.

Clyma moderate frigidum, et regio montosa sanitati magis favet, quam clyma calidum et regio plana.

Lac a chylo differt.

Morbus est vitae modificatio.

Uteri energia prima est felicitatis partus conditio.

Fluxus menstruus et haemorrhoidalis summe diversi sunt.

Contagia animalibus noxia raro afficiunt hominem.

Typhus contagiosus boum apud nos non evolvitur.

Docimasia pulmonum hydrostatica omnibus aliis palam praeripit.

Systhema Linnei botanicum optimum est.

Terra olim longe aliam quam nunc, habuit faciem.

Politiae medicae summa sunt in humanitatem merita.

Dantur praeparata ferri, quae venenatum exerunt effectum.
